DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.01

CHRONICA HUNGARORUM A LUI JOHANNES DE THUROCZ: O COMPARAȚIE A EDIȚIILOR BRNO ȘI AUGSBURG (1488)

Andreea Mârza*

Abstract: *Johannes de Thurocz was the author of the only chronicle that did not circulate in manuscript form. The first edition appeared in the printing house of Konrad Stahel and Matthias Preinlein in Brno on 20 March 1488, and shortly afterwards, on 3 June 1488, another edition was printed in Augsburg in the printing house of Erhard Ratdolt. Both editions end with the mournful song of magister Rogerius lamenting the destruction caused by the Tartars during the invasion of 1241. The printing of the second edition of the Chronica Hungarorum may be the result of the lack of a history of the kingdom of Hungary on the market that also captures the history of Transylvania as part of the kingdom. There are differences between the two editions: in content (towards the end), in the composition of woodcuts, number of woodcuts, decorative elements or discomposing of letters.*

For the present research, we have turned to the editions found in the libraries in Cluj-Napoca and Alba Iulia, being particularly concerned with the way of penetration into book holdings and the ownership marks proving the European route of the copies in question.

Keywords: chronicle, Hungary, Transylvania, incunabula, library, ownership marks, printing house.

Cronicile au reprezentat o importantă sursă istorică pe tot parcursul Evului Mediu. Am ales să readucem în discuţie primele două ediţii din *Chronica Hungarorum* a lui Johannes de Thurocz, care s-au păstrat sub formă de incunabule. Lucrarea tratează evenimente din istoria Ungariei, parţial şi a Transilvaniei, a fost scrisă şi tipărită la sfârşitul secolului al XV-lea, văzând pentru prima dată lumina tiparului la foarte scurt timp de la redactare. Ne-au stârnit curiozitatea în acest sens cele două ediţii, publicate ambele în anul 1488, prima la Brno, la data de 20 martie, cea de-a doua la Augsburg, la data de 3 iunie.

Autorul, funcţionar regal extrem de conştiincios, a intrat în rândul istoriografilor din regatul Ungariei ca primul laic educat, deşi, personal, nu s-a considerat nici cronicar, nici istoriograf[1].

Johannes de Thurocz (1435-1488/1489) s-a născut în scaunul Hont (azi în sudul Slovaciei), la Pýr; se pare însă că familia provenea din scaunul Turiec (magh.

* Cercetător ştiinţific III, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: andreeea.marza@acad-cluj.ro; https://orcid.org/

[1] Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum. Kronika Jána z Turca, 1488*. Latinský originál z roku 1488 preložil do slovenčiny Július Sopko, p. 7 (ebook): „Unde ne ipse ex se huic operi quippiam addidisse reprehendam, illorum sequens voluminum auctores meis propositis idem principium pono”.

Thurócz, azi în Slovacia) unde își putea dovedi originea nobiliară încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea[2]. Biografii săi cred că a frecventat şcoala de pe lângă conventul premonstratens din Šahy (magh. Ipolyság, sudul Slovaciei) unde şi-a însuşit cunoştinţele de bază ale limbii latine şi elemente din domeniul juridic[3]. Nu există informaţii despre studii la universităţile de renume din epocă, totuşi a folosit titlul de *magister* pentru a sublinia, probabil, calitatea de persoană publică[4]. Prima sa menţionare în documente se păstrează din anul 1459 când a fost amintit ca părtaş la o neînţelegere legată de o moşie. Câţiva ani mai târziu (1465) apare ca împuternicit al conventului premonstratens din Šahy în diferite dispute. Din anul 1467 funcţionează printre notarii de pe lângă cancelaria curţii, dar părăseşte funcţia, în 1470, odată cu îndepărtarea judelui regal, Ladislau de Pavlovce (Pálóci). Între anii 1470-1476 se găseşte ca notar pe lângă conventul din Šahy, ocupându-se cu redactarea de acte. În anul 1476 este menţionat ca *litteratus* în cadrul familiei Horváti, dar este posibil să fi funcţionat deja şi pe lângă curtea regală. Până la moarte (1488/1489) figurează ca membru al notariatului regal, chiar protonotar, pe tot parcursul perioadei în care Tamás Drági a deţinut funcţia de *personalis presentie regie in iudiciis locumtenens* (1486-1490). Activitatea sa este vizibilă în ciorne și în actele oficiale care păstrează corecturile proprii. Ultima sa menţionare datează din 29 iulie 1488[5].

[2] Primul membru cunoscut al familiei a fost Albert, al cărui fiu mai mare, Andrei, a primit de la regele Ungariei, Bela al IV-lea, un domeniu în scaunul Liptov (magh. Liptó, azi Slovacia). Deoarece pe domeniu se găsea un important zăcământ de aur pe care regele dorea să-l exploateze, i-a dat în schimb un sat (Nedozor, astăzi inclus în satul Rakša) în scaunul Turiec, unde familia şi-a mărit cu trecerea anilor bunurile. De exemplu, tot un Andrei, fratele tatălui lui J. de Thurocz, a primit pentru slujbele credincioase de la curtea regelui Sigismund de Luxemburg satul Pýr (azi parte din comuna Šipice din apropiere de oraşul Levice) din scaunul Hont. La moartea fratelui său, tatăl lui J. de Thurocz, Petru, a moştenit bunurile fratelui. Vezi Július Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*, Budmerice, Vydavateľstvo RAK, 1995, p. 114; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 324, 331.

[3] Cunoscută în maghiară sub numele de Ipolyság, iar în slovacă Šahy, legenda spune că în localitate benedictinii ar fi întemeiat o mănăstire încă în anul 1075. Mai târziu se pun bazele conventului premonstratens ale cărui proprietăţi au crescut prin donaţii ulterioare. Vezi Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Semelczbánya sz. Kir. Város*, Budapest, [s.a.], vezi on line: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borov szky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/hont-varmegye -es-selmeczbanya-sz-kir-varos-C4A1/ (accesat în 4 iunie 2022) sau https://www.farnostsahy.sk/historia/ (accesat în 4 iunie 2022).

[4] Ne găsim încă în perioada în care în regatul Ungariei şcolile erau subordonate Bisericii, iar organizarea, modul de predare, materiile păstrau structura stabilită anterior, în epoca carolingiană. Şcolile erau strâns legate de o mănăstire, catedrală sau biserică colegială. Jacques Verger, *Universităţile în Evul Mediu*, Traducere Simona Ilieş, Iaşi, 2019, p. 18. Deoarece costurile de întreţinere la o universitate au fost mari, atât în secolele XII-XIII, cât şi în cel de-al XV-lea, am putea presupune că în cazul în care J. de Thurocz ar fi urmat vreo şcoală superioară ar fi ales, probabil, una aflată în apropiere (Cracovia, Viena, Praga).

[5] J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, p. 114-115; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 324, 331; Balázs Kertész, *The Afterlife of the Fourteenth-Century Chronicle-Compositions*, în vol. *Studies of the Illuminated Chronicle*, ed. by János, M. Bak and László Veszprémy, Budapest, 2018, p. 185; mai multe informaţii despre funcţia *personalis presentie regie in iudiciis locumtenens*, vezi în Loránd

Chronica Hungarorum a fost scrisă în mai multe etape, pe parcursul perioadei cuprinse între a doua jumătate a anilor ’70 şi anii ’80. Finalizată în 1487, i-a fost dedicată lui Tamás Drági. Este prima cronică din care nu s-a păstrat niciun exemplar manuscris, ci doar ediţii incunabulare, începând cu anul 1488. Considerăm că lucrarea s-a bucurat de mare succes, având în vedere faptul că în decurs de doar două luni au fost tipărite două ediţii (Brno şi Augsburg). În *Prefaţa* la *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto,* pe care Norbert Kersken şi-a intitulat-o *Cronica iluminată în contextul istoriografiei medievale*, cercetătorul sugerează că numai unele cronici medievale conţin imagini cu persoanele sau evenimentele istorice descrise, aducând în discuţie trei tipuri de ilustraţie (imagini comentate sau explicate, cronici cu imagini ocazionale şi cronici cu imagini iluminate). Chronica lui J. de Thurocz, atât în ediţia de la Brno, cât şi în cea de la Augsburg, conţine numeroase xilogravuri (portrete cu regi ai Ungariei, scene de lupte etc.)[6].

Lucrarea este formată din patru părţi (cronica hună, cucerirea bazinului Dunării de către vechii maghiari până la sfârşitul domniei regelui Carol Robert – 1342, domnia regelui Ludovic I, iar a patra parte, cu excepţia primelor opt capitole, este creaţie proprie)[7]. Primele două părţi au fost preluate din cronicile mai vechi pe care, în unele situaţii, le-a îmbogăţit cu informaţii suplimentare din lucrarea istorico-

Szilágyi, *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526*, „Turul”, 1930 (3/4 accesat on line în 5 iunie 2022); Zsolt Bogdándi, *Curtea de la Oradea a regelui Ioan Zápolya şi György Pósa de Bodon, protonotarul prezenţei regale*, în vol. *„Oradea cum e ocrotită”. Lupte pentru Oradea în epoca modernă timpurie. Studii despre istoria Ţării Bihorului*, vol. 7, coord. Teréz Oborni, Oradea, 2020, p. 30; vezi şi https://varlexikon.hu/ipolysag (accesat în 4 iunie 2022). C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás, *Magyarország világi arhontológiája 1458-1526. I. Főpapok és bárónok*, Budapest, 2016, p. 74: activ între 25 iunie 1486 – 29 iulie 1488; vezi şi https://archives.hungaricana.hu (accesat în 6 iunie 2022), DF 250850. Despre activitatea lui Tamás Drági, vezi în Edith Hoffmann, *Régi magyar bibliofilek*, Budapest, 1992, p. 54: ar proveni dintr-o familie din comitatul Dăbâca. A deţinut cărţi, dar singura cunoscută azi se află în custodia Bibliotecii Apostolice Vaticane (Ottoboni no. 479: copie a unei cronici din secolul al XV-lea pe care a şi semnat-o „Liber Thome de Drag”).

[6] https://books.google.ro/books?id=wPeZDwAAQBAJ&pg=PR20&lpg=PR20&dq=joannes+de+thurocz+chronica+hungarorum+brunn+1488&source=bl&ots=Z1lcbx_NuA&sig=ACfU3U2CSnaukk7PveZnIpTPpOaVu7vLQ&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwiDvOqdtdT1AhUvlf0HHQ_CDHo4HhDoAXoECBkQAw#v=onepage&q=joannes%20de%20thurocz%20chronica%20hungarorum%20brunn%201488&f=false (accesat în 9 martie 2022). În acest sens am parcurs cele două ediţii (Brno şi Augsburg 1488) din fondul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj: Thurocz, Johannes de (saec. XV), *Chronica Hungarorum*. Brunae [Konrad Stahel et Matthias Preinlein]. 1488, III. 20 vezi *Catalogul incunabulelor* întocmit de Elena Mosora şi Doina Hanga, Cluj-Napoca, 1979, nr. 81, p. 89, cota BMV 11 şi Thurocz, Johannes de, *Chronica Hungarorum*. Augustae, Erhardus Ratdolt. 1488, VI. 3 (cota BMV 10), din fondul Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca: Thuróczy, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Brno, [Konrad Stahel et Matthias Preinlein], 20.III.1488 (cota Inc. 108) şi Thuróczy, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Augsburg, Erhard Ratdolt, pro Theobaldo Feger], III. Non. Jun. [3. VI] 1488 (cota Inc. 99) şi din fondul Bibliotecii Batthyaneum ediţia de la Augsburg: Iohannes de Thurócz: *Chronica Hungarorum*. Augustae, Erhardus Ratdolt, 1488 (cota Inc. IV. 63, coll. 1), în *Catalogus Incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae* conscriptus a Petro Kulcsár, Szeged, 1965, nr. 323, p. 64).

[7] J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, p. 115; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 325.

geografică a lui Enea Silvio Piccolomini, din cronica arhiepiscopului florentin Antoninus, din Pompeius Trogus, Pomponius Mela etc.[8] A treia parte cuprinde întreaga cronică a lui Ioan de Târnave (Ján zo Šarišských Sokoloviec pe care istoriografia maghiară l-a numit János Kükülő, dar care în cancelaria regală era poreclit Tót, adică slovac); în aceeaşi a treia parte găsim şi biografia regelui Carol al II-lea cel Scurt pe care a preluat-o din introducerea lui Lorenzo de Monacis[9]. Sfârşitul, ultima parte, surprinde evenimentele de la moartea regelui Carol al II-lea cel Scurt (1386) şi până la cucerirea oraşelor Viena şi Wiener Neustadt de către regele Matia al Ungariei (august 1487); abia aici şi-a pus amprenta Johannes de Thurocz. Domniile lui Sigismund de Luxemburg (1387-1437) şi Matia Corvin (1458 – până la evenimentele din 1487) au fost prezentate pe baza izvoarelor diplomatice şi a documentelor pe care le-a avut la îndemână, folosindu-se mult şi de tradiţia orală, de cântece, anecdote, de minuni, diferite fenomene ale naturii considerate semne ale tuturor relelor din istorie, dar şi de informaţii primite de la palatinul Ungariei, Mihály Országh sau de la Tamás Drági. Totuşi, după părerea lui J. de Thurocz, un rol important l-a ocupat destinul care domină legile lumii[10].

Interesul general faţă de subiect este explicat chiar de la începutul *Prefeţei,* dedicate lui Tamás Drági, unde J. de Thurocz subliniază faptul că există diferite puncte de vedere cu privire la istoria timpurie a maghiarilor, la geneza, la locul în care s-au aşezat, toate acestea fiind motivul pentru care a tratat subiectul[11]. *Prefaţa,* care are şi rol istoriografic, este urmată de *Soliloquium*, tot cu valoare istoriografică, din care rezultă

[8] Vezi, de ex., *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae*, nr. 33, p. 19 (Antoninus Florentinus, *Chronicon P. III*. Norimbergae, Antoninus Koberger, 1484 – Inc. VIII. 6); Enee Silvii Piccolominei postea Pii PP II *De Europa*, edidit commentarioque instruxit Adrianus van Heck, Città del Vaticano, 2001 (Studi e Testi 398); Enea Silvio Piccolomini (Pius II.), *Beschreibung Asiens*, übersetzt von Raimund Senoner, herausgegeben von Wilhelm Baum, Klagenfurt-Wien, 2005; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 325, 329.

[9] Traducerea în slovacă a cronicii lui Ioan de Târnave, în J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, p. 76-99; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 332, 465-495; vezi şi exemplarul de la BCU Cluj: J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Brunae, f. 84v: „Ego Iohannes nunc archidyaconus de Kykullew in ecclesia Transsilvana, vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis […]". Despre destinul lui Carol al II-lea cel Scurt a scris diplomatul şi omul de stat Lorenzo de Monacis (+ 1429) care, în calitate de trimis, a vizitat de câteva ori regatul Ungariei. Cântecul a fost scris în hexametri şi este cunoscut sub unul dintre titlurile: *Carmen metricum de Caroli Parvi lugubri exitio* sau *Historia de Carolo II cognomento Parvolo, rege Hungariae* sau *Pia descriptio miserabilis casus illustrium reginarum Hungariae* Vezi detalii în: https://www. treccani.it/enciclope dia/lorenzo-de-monacis_(Dizionario-Biografico)/ (accesat în 9 martie 2022).

[10] Fenomenele naturii au fost considerate prevestitoare de rele în Evul Mediu, le întâlnim şi în lucrările istoriografilor italieni din secolul al XV-lea, de ex.: Antonio Bonfini. J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, p. 115-120; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 325, 329, 334.

[11] J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Brunae, f. 2r: „Dum rebus Hungarice nationis de primevis deque parte mundi que Hungaros aut germinavit aut in hanc regionem que antiquitus Panonia, nunc vero Hungaria ab eisdem Hungaria dicta est, fudit, variis utamur sententiis, experiendi tandem gratia placuit dudum super hiis rebus contentas revolvere hiistorias" (exemplarul de la BCU Cluj).

că Johannes de Thurocz era la curent şi cu cronicile mai vechi care tratează originea maghiarilor, însă informaţiile oferite se contraziceau într-o mare măsură[12].

Cele două ediţii din *Chronica Hungarorum,* apărute în anul 1488 la doar câteva luni distanţă una de cealaltă, ne-au provocat să căutăm un răspuns la întrebarea asupra importanţei textului publicat. Istoriografia problemei este înţesată de elemente neclare asupra cărora merită să ne oprim atenţia. În cele ce urmează vom prezenta mai întâi informațiile despre locul de tipărire și despre tipografi, pentru a prezenta mai apoi felul în care au circulat exemplarele cercetate.

- Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. Brunae [Konrad Stahel et Matthias Preinlein]. 1488, III. 20

La Brno (azi Cehia) nu se păstrează informaţii despre primii 14 ani de funcţionare ai tipografiei nici în arhiva oraşului, nici în cea a capitlului din Olomouc (azi Cehia) şi nici în analele unor mănăstiri sau în corespondenţa contemporanilor. Dar, pentru că din teascurile tipografiei ieşeau foi tipărite, adică un element de noutate în epocă, acest fapt ar fi trebuit să stârnească agitaţie în regiune: era necesară hârtia, materialul pentru turnarea literelor, foile trebuiau cusute în caiete, apoi legate în coperţi etc.[13] Unele semne de întrebare există și în privința vieţii celor doi tipografi.

Konrad Stahel se pare că a studiat la universitatea din Ingolstadt, unde, în 27 octombrie 1473, figura înscris sub numele de Conradus Plabewrn. Primele tipărituri, trei la număr, le-a realizat împreună cu Benedict Mayr, la Passau, în anul 1482. A călătorit apoi la Veneția, marele centru tipografic italian, unde împreună cu doi asociaţi a tipărit pentru episcopia de Olomouc un breviar, intrând cu această ocazie în legătură cu episcopia de Olomouc. Nereușind, probabil, să facă față concurenței din Veneția, a hotărât să se așeze în Moravia care aparținea, la acea vreme, regelui Matia Corvin. Este posibil ca secretarul regelui, Ján Filipec/János Filipecz (1434-1509), ales episcop de Olomouc, dar neconfirmat de papă, și fost episcop de Oradea (1476-1490), să-l fi invitat pe Konrad Stahel la Olomouc cu condiţia să tipărească lucrări pentru întreaga dieceză. Totuși acesta a ales orașul Brno, aflat în regiune; bibliografia indică faptul că în oraş exista în acea perioadă un berar, Georg Stahel, cu care se pare că tipograful ar fi fost înrudit, acesta fiind poate motivul alegerii oraşului Brno[14].

---

[12] J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Brunae, f. 2v: „Olim antiqua autorum vetustas Hunorum sive Hungarorum diversi mode originem descripsisse invenitur, quibus tam modernorum quam preteritorum temporum homines diversos sensus accomodantes non parva in hac re discrepatione fore" (exemplarul de la BCU Cluj).

[13] Vladislav Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku. Prvotisky*, Brno, 1974, p. 30.

[14] J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum,* p. 327. *Catalogue of Books printed in the XVth Century now in the British Museum. Part III. Germany: Leipzig – Pforzheim, German speaking Switzerland and Austria – Hungary,* London, 1913, p. 815: oferă informaţia despre prima carte tipărită la Brno ca fiind *Agenda secundum chorum Olomucensem* din data de 7 octombrie 1486. Vezi şi

Viaţa lui Matthias Preinlein este şi mai puţin cunoscută; se ştie că era originar din Ulm și ulterior activității desfășurate la Brno s-a aşezat la Olomouc, unde a tipărit, în jurul anului 1499, câteva lucrări puţin însemnate[15].

Ediţia de la Brno se încheie cu informaţii despre cucerirea Vienei şi a Wiener Neustadt la 17 august 1487, prin acest ultim eveniment se presupune că J. de Thurocz a vrut să-l cinstească pe regele Ungariei. Această ediţie a cronicii s-a bucurat probabil de o mai mare căutare, deoarece se păstrează în numeroase biblioteci istorice din Europa Centrală, Scandinavia, Anglia sau Statele Unite[16]. Potrivit bibliografiei, xilogravurile sugerează că autorii lor ar fi fost gravori din Augsburg care s-au inspirat din şabloanele atelierelor din Ulm. Totodată se consideră că xilogravurile (reprezentări de regi, scene de luptă, diferite personalităţi) ar fi făcut opera vandabilă; acest lucru ar putea fi pus şi în legătură cu faptul că din *Chronicon Budense,* tipărită de Andreas Hess la Buda, în anul 1473, nu s-a păstrat niciun exemplar, iar în anii ’80 ai secolului al XV-lea nu exista vreo carte în limba latină care să descrie istoria regatului până la domnia regelui Matia.

Înaintea colofonului cărţii, tipograful a introdus o lucrare de mici dimensiuni, text care prezintă acelaşi regat al Ungariei, dar văzut din perspectiva magistrului Rogerius. Este vorba despre cunoscuta *Carmen miserabile* care descrie invazia tătarilor din anul 1241. Aflat la Oradea în perioada invaziei, magistrul Rogerius a prezentat toate nenorocirile şi distrugerile produse de tătari, de la nimicirea mănăstirii Igriş, la cucerirea aşezării Oradea, Esztergom, la cum s-a ascuns prin păduri însuși autorul sau la cum au falsificat tătarii o serie de acte după ce au pus mâna pe sigiliul

https://referenceworks.brillonline.com/entries/lexikon-des-gesamten-buchwesensonline/*-COM_191832 (accesat în 9 martie 2022); V. Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku*, p. 33. Christian Rother, *Siebenbürgen und der Buchdruck im 16. Jahrhundert. Mit einer Bibliographie «Siebenbürgen und der Buchdruck»*, Wiesbaden, 2002, p. 19; Edith Hoffmann, *Régi magyar bibliofilek*, p. 53: oferă o scurtă biografie a lui Ján Filipec din care rezultă că a fost un mare iubitor al artei, construind atât la Oradea, cât şi la Olomouc numeroase edificii care au îmbogăţit cele două scaune episcopale. Despre cele de la Oradea vorbesc, de ex., P. Ransanus şi N. Olahus.

[15] J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 327. *Catalogue of Books printed in the XVth Century now in the British Museum. Part III*, p. 815; V. Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku*, p. 31: însuşi Preinlein a afirmat în tipărituri că provenea din Ulm, p. 41: posibil să fi avut un rol mai puţin important în cadrul tipografiei sau să fi fost răspunzător de probleme tehnice şi de aceea nu apare pe tipărituri la fel de des precum K. Stahel.

[16] Farkas Gábor Farkas, *On the Provenience of the Copies of Thuróczy editio princeps of the Chronica Hungarorum*, „Studia Bibliographica Posoniensia”, 1, 2018, p. 11: autorul oferă informaţia despre 77 de copii cunoscute ce se regăsesc în 66 de colecţii din 18 ţări, la care trebuie adăugate copiile din colecţiile speciale. În Ungaria, spre exemplu, există 18 exemplare în colecţii publice şi bisericeşti şi 4 la Biblioteca Széchényi. Potrivit *Catalogului colectiv al incunabulelor din România* realizat de Elena-Maria Schatz şi Robertina Stoica, Bucureşti, 2007, ediţia de la Brno există în 6 biblioteci, iar la Biblioteca Naţională a României, în sediul din Bucureşti, există chiar un duplicat, v. T-64, p. 366 (Inc. II 37 şi Inc. II 37 dupl.).

regal[17]. Din colofonul ediţiei de la Brno rezultă că tipărirea s-a făcut în mare grabă, nemaifiind timp şi pentru corectură; aşa se pot explica greşelile culegătorului literelor, care, incapabil să citească sau să înţeleagă unele cuvinte, le-a schimbat cu altele care îi erau familiare[18].

- Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. Augustae, Erhardus Ratdolt. 1488, VI. 3

În anii ’70-’80 ai secolului al XV-lea oraşul Augsburg era printre cele mai importante centre tipografice de la nord de Alpi, iar tipograful Erhard Ratdolt, originar din localitate, a făcut acolo carieră după ce a învăţat meserie la Veneţia, fără să se poată spună cu precizie pe lângă care tipograf. Între 1476-1486 a tipărit 70 de lucrări, un loc de seamă îl ocupă ediţia princeps din Euclides apărută în anul 1482. Maestru în ornamentarea cărţilor, a introdus xilogravura în culori, tiparul cu aur, a ilustrat primul cărţi de astronomie, este cunoscut şi datorită introducerii conceptului de *litterae florentes* în tipar (iniţiale albe decorate cu motive vegetale pe fond negru). La Augsburg se pare că a revenit la invitaţia episcopului Johann de Werdenberg şi la cererea acestuia a tipărit cărţi liturgice. La moartea episcopului, urmaşul acestuia, episcopul Friedrich de Hohenzollern, l-a sfătuit să-şi continue activitatea. A murit în anul 1527/1528, tipărind un mare număr de lucrări printre care şi această a doua ediţie din *Chronica Hungarorum*[19].

Bibliografia de specialitate consideră că ediţia de la Augsburg a apărut în două variante, una identică cu cea de la Brno, iar a doua, probabil pentru cititorii germani, nu include descrierea cuceririi Vienei şi a Wiener Neustadt de către regele Matia. De aici s-ar putea crede că ediţia de la Augsburg nu conţine cuceririle regelui Matia, deoarece evenimentul a fost puţin plăcut pentru împăratul Frederic al III-lea şi, deci, s-ar adresa locuitorilor Imperiului, iar cea de la Brno, care conţine respectivele cuceriri teritoriale, s-ar adresa spaţiului stăpânit de regele Matia. Finanţatorul ediţiei de la Augsburg a fost un cetăţean din Buda, Theobald Feger care a lucrat cu tipograful Georgius Stuchs din Nürnberg şi cu Johannes Winterburg din Viena. Cronica lui

[17] *Epistola magistri Rogerii in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta, editum ad reverendum dominum Johannem Pestheniensis ecclesie episcopum feliciter incipit*, f. 153r-168r.

[18] F.G. Farkas, *On the provenience*, p. 11; J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, p. 328; V. Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku*, p. 68. Vezi J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Brunae, f. 168r: „Illustrissimorum Hungarie regum chronica inclita terre Moravie civitate Brunnensi lucubratissime impressa finit felicius, anno salutis M. CCCC. LXXXVIII. die. XX. Martij”.

[19] *Catalogue of Books printed in the XVth Century now in the British Museum. Part II. Germany: Eltoil – Trier*, London, 1912, p. 379; V. Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku*, p. 32; vezi şi https://daten.digitalesammlungen.de/0001/bsb00016339/images/index.html?id=00016339& groesser=&fip=193.174.98.30&no=&seit e=183 (accesat în 14 martie 2022). Vezi editio princeps Euclides, *Elementa geometriae […]* în fondul Bibliotecii Batthyaneum: *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae*, nr. 201, p. 46 (cota Inc. V. 103).

Johannes de Thurocz ar fi printre primele titluri tipărite de E. Ratdolt la Augsburg. Ediţia de la Augsburg diferă de cea de la Brno, de ex. în privinţa numărului de xilogravuri, în privinţa elementelor de decor care apar în xilogravuri; totodată, unele greşeli din ediţia de la Brno au fost corectate, fapt indicat în colofonul celei de la Augsburg „bene revisa ac fideli studio emendata"; în plus, se presupune că E. Ratdolt nu a tipărit după un exemplar manuscris, ci, se poate, ca ediţia de la Brno să-i fi fost dată pe părţi, treptat, aşa cum apărea[20]. Şi această ediţie are în final cântecul de jale al magistrului Rogerius[21]. Spre deosebire de ediţia de la Brno aflată în custodia BCU Cluj, ediţia de la Augsburg, aflată în aceeaşi bibliotecă, conţine la începutul scrisorii lui Rogerius o xilogravură alb-negru care prezintă intrarea tătarilor în Ungaria pe vremea regelui Bela al IV-lea[22], pe care celelalte exemplare nu o au.

Aşa cum am arătat mai sus, în bibliotecile din România există ambele ediţii. Ne vom opri în această analiză doar asupra exemplarelor din bibliotecile clujene şi asupra celui de la Biblioteca Batthyaneum[23].

- Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" deţine în fondurile sale ambele ediţii.

Ediţia de la Brno din data de 20 martie 1488 are o singură însemnare de proprietate, în schimb însemnările marginale sunt mai numeroase; ele fac referire la text, fiind de fapt, scurte propoziţii extrase din text sau glose. Însemnarea de proprietate apare sub forma „Hic liber est generosi Dni Nicolaj Kovaczicz de Buzin 1670 11 Novembris". Localitatea Buzin am identificat-o în apropiere de Zagreb, iar pe proprietar printre studenţii gimnaziului iezuit din Győr în perioada 1649-1650, astfel el este originar din Croaţia[24]. Incunabulul a ajuns la BCU din fondul bibliotecii Erdély Múzeum, după cum reiese de pe ştampilă. Acelaşi incunabul

[20] J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska*, p. 120; V. Dokoupil, *Počátky brněnského knihtisku*, p. 36-37. Horst Kunze, *Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert*, Leipzig, 1975, p. 243-248. Vezi, de ex., exemplarul de la BCU Cluj: J. de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Augustae, f. 171v: „Serenissimorum Hungarie regum chronica, bene revisa ac fideli studio emendata, finit feliciter impressa Erhardi Ratdolt, viri solertissimi, exunia industria et mira imprimendi arte, qua nuper Venetijs, nunc Auguste excellet nominatissimus, impensis siquidem Theobaldi Feger concivis Budensis, anno salutifere incarnationis millesimo quadringentesimo octogesimo octavo tertio nonas Iunij".

[21] *Epistola magistri Rogerii in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta, editum ad reverendum dominum Johannem Pestheniensis ecclesie episcopum feliciter incipit*, f. 156r-171v.

[22] Vezi f. 155v.

[23] Vezi o evidenţă în *Catalogul colectiv al incunabulelor din România* redactat de Elena-Maria Schatz şi Robertina Stoica, Bucureşti, 2007, poziţia T-64 (ediţia Brno) şi T-65 (ediţia Augsburg); de ex.: pe lângă bibliotecile care ne interesează în acest moment, le mai găsim la Braşov, Bucureşti, Sâmbăta de Sus sau Sibiu.

[24] *A győri jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1630-1773)*, 1 kötet, Fazekas István, Kádár Zsófia, Kökényesi Zsolt, Budapest, 2020, nr. 02572, p. 233: „1649 POET (Cat. Iaur. I, 71v) Cro., Cath. / 1650 RHET (Cat. Iaur. I. 74v) Cro., Cath.".

conţine un interesant „arbore genealogic” care se întinde pe parcursul a trei ani 1696-1699, care reprezintă anii de naştere, şi aduce în discuţie pe un Miklós, József şi pe o Erzsébet, fără a le menţiona numele de familie. Singurele elemente de identificare sunt naşii acestor tineri; pe Miklós l-a botezat preotul rezident la Călugăreni, tot el i-a fost şi naş împreună cu o doamnă Mária; botezul a avut loc la Jacodu [Unguresc] (jud. Mureş). Pe József l-a botezat preotul Marton din Sânmărtin (jud. Harghita) şi tot el i-a fost şi naş împreună cu doamna Cirjék din Sânsimion (jud. Harghita), botezul fiind organizat în casa preotului Mihály Deák din Sânmartin. Erzsébet a fost botezată a treia zi după Rusalii la Jacodu [Unguresc], naş i-a fost cel care a şi botezat-o (preotul Imbré), naşa a fost aceeaşi doamnă Mária[25]. Sunt menţiuni deosebit de interesante, însă le lipseşte cel mai important element: numele de familie. Acesta a fost amintit, dar cu un semn de întrebare, de doamnele Elena Mosora şi Doina Hanga ca fiind familia Arhony[26]. Indiferent de familie, putem afirma cu certitudine că până să ajungă în fondul Erdély Múzeum, respectiv al BCU Cluj, incunabulul s-a aflat în posesia unei familii ce locuia în Secuime.

Ediţia de la Augsburg tipărită la data de 3 iunie 1488 are două însemnări de proprietate care ne duc spre spaţiul german; ambele aparţin prin duct secolelor XV-XVI. Prima, pe fila 2r, aduce în discuţie un membru al comunităţii monahale din Rottenbuch, sudul Germaniei, care, până la începutul secolului al XIX-lea, a aparţinut ordinului augustinienilor[27]. Cea de-a doua, pe contragarda posterioară, aminteşte de un prepozit şi arhidiacon Urbanus din Raytterpuch, azi probabil Reitenbuch, cartier al comunei Fischach, din districtul Augsburg, tot în landul Bavaria[28]. Incunabulul a ajuns la BCU Cluj tot din fondul bibliotecii Erdély Múzeum.

Când a analizat xilogravurile, bibliografia de specialitate a vorbit despre tipare diferite utilizate de editori. Elementele de decor sunt diferite, personajele, mărimea imaginilor la fel. Ediţia de la Brno a văzut prima lumina tiparului, cea de la Augsburg a fost „îmbunătăţită” după cum se observă din colofon-ul ediţiei. Această îmbunătăţire este vizibilă şi în privinţa xilogravurilor. De exemplu, ne-am uitat peste câteva xilogravuri care au făcut „carieră” în timp:

---

[25] Mulţumesc pe această cale pentru bunăvoinţă dnei Judit Kolumbán de la BCU Cluj pentru transcriere şi traducere.

[26] Vezi *Catalogul incunabulelor […]*, nr. 81, p. 89. Totuşi transcrierea şi traducerea realizată de J. Kolumbán nu relevă un astfel de nume de familie.

[27] Vezi *Anexa*. Iniţial mănăstirea a aparţinut ordinului augustinian, azi este închinată Naşterii Mariei. Vezi detalii la: https://de.wikipedia.org/wiki/Mari%C3%A4_Geburt_(Rotten buch) (accesat în 26 martie 2022).

[28] Vezi http://sv-schmid.com/flurnamen/raitenbuch-bucher.htm (accesat în 26 martie 2022): unde se discută urmele limbii latine în dialectul bavarez. Localitatea este posibil să fi apărut acum cca 1000 de ani. Numele satului (şi sub forma din incunabul: Rayttenpuch) se referă probabil la numele propriu Raido şi ar însemna satul de lângă pădurea „Raido” sau „poiana în pădurea de fag”.

- Imaginea care îl reprezintă pe regele Matia al Ungariei: ediţia Brno: regele se uită într-o parte; ediţia Augsburg: regele se uită aproape înainte;
- Imaginea care îl reprezintă pe Ioan de Hunedoara: ediţia Brno: personajul este fără coif; xilogravura este simplă, fără prea multe elemente de decor; ediţia Augsburg: apar coiful cu pană, elemente de decor;
- Imaginea care îl reprezintă pe Ladislau Postumul: ediţia Brno: regele priveşte în partea stânga, are în mâna stângă sceptrul, stă în picioare; ediţia Augsburg: regele priveşte în partea dreapta, şede pe tron, imaginea este mai stilizată;
- Imaginea care îl reprezintă pe regele Sigismund de Luxemburg: ediţia Brno: regele şede, are coroana în cap, o barbă mai scurtă; ediţia Augsburg: regele şede, dar tronul este mai impozant, are coroana pe cap, barba este mult mai lungă, apar în imagine şi două steme, una reprezentând vulturul bicefal;
- Imaginea care o reprezintă pe regina Maria a Ungariei, soţia lui Sigismund de Luxemburg: ediţia Brno: veşmintele reginei sunt simple, fără elemente de decor; ediţia Augsburg: veşmintele sunt mai bogate, decorul este mai complicat şi mai plin.

• Biblioteca Academiei, filiala Cluj-Napoca deţine în colecţia de incunabule ambele ediţii, care provin din fondul bibliotecii Colegiului unitarian din Cluj. Ediţia de la Brno a aparţinut „Ecclesiae Universitatis Claudiopoli". La cea de-a doua provenienţa este una probabilă. Pe fila 168v. apare de mai multe ori numele lui „Ioannes Brassay": poate fi vreun proprietar căruia să-i fi aparţinut la un moment dat exemplarul sau, mai degrabă, un student care şi-a scris numele de câteva ori pe exemplarul pe care tocmai l-a parcurs. Aceeaşi a doua ediţie, de la Augsburg, a avut un proprietar al cărui urmaş a lăsat Clujului una dintre cele mai frumoase construcţii de pe parcursul secolului al XIX-lea. Este posibil ca exemplarul să-i fi aparţinut tatălui sau vreunul membru din familia lui Lajos Pákei, arhitectul fostului hotel New York din oraş. Sub forma „Ludovici Pákei" proprietarul incunabulului a copiat în anul 1828 chiar primele file lipsă din exemplar, ductul semnăturii fiind identic cu cel al filelor copiate[29].

• Biblioteca Batthyaneum a deţinut în colecţia sa de incunabule amândouă ediţiile.

[29] Vezi şi *Schematismus dicasteriorum et officialium M. Principatus Transsilvaniae pro anno 1837*, Claudiopoli, Typis Lycei Regii, p. 4: Ludovicus Pákei de Páke funcţiona printre „conceptus practicantes" de pe lângă secretariatul gubernial. Despre arhitectul Lajos Pákei/Pákey vezi https://ro.wikipedia.org/wiki/Lajos_P% C3%A1key (accesat în 5 iulie 2022).

În anii ’30 ai secolului al XX-lea, după evenimentele primului război mondial şi după ce Biserica Catolică nu s-a mai bucurat de susţinere financiară ca în perioada de dinainte de război, Transilvania unindu-se cu o ţară majoritar ortodoxă, episcopia catolică de Alba Iulia a trebuit probabil să facă faţă unor lipsuri financiare în încercarea de a se autoîntreţine. Este posibil ca din acest motiv episcopul Gusztáv Károly Majláth (1897-1938) să fi recurs la vânzarea unor incunabule, nu neapărat duplicate. Acest fapt este menţionat în *Anexa A* (*Incunabula vendita et desiderata*) din catalogul incunabulelor publicat de Péter Kulcsár în anul 1965 unde sub numărul A–28 găsim descrierea exemplarului de la Brno ce figurează ca vândut. Autorul catalogului a oferit şi transcrierea însemnărilor care sunt menţionate în cataloagele mai vechi. La final se face referire la momentul vânzării incunabulului, aprobarea fiind dată de episcopul Majláth la 3 decembrie 1931 pentru suma de 500 pengő, respectiv 15000 lei cu menţiunea vânzării celui de-al doilea exemplar din cronică[30]. Acestea sunt ultimele informaţii ştiute despre ediţia de la Brno aflată *illo tempore* în fondul de la Batthyaneum. La aceleaşi concluzii a ajuns şi cercetătorul Farkas Gábor Farkas[31]. Mergând însă mai departe în încercarea de a desluşi şi alte detalii am ajuns la inventarele mai vechi păstrate în fondul bibliotecii. Am descoperit că ediţia de la Brno a aparţinut, probabil, fondului primar de carte a episcopului Ignác Batthyány şi nu provine din achiziţia fondului de carte cumpărat de la Christophor Migazzi, cardinal de Viena[32]. În cataloagele întocmite de András Cseresnyés, numit bibliotecar în anul 1800, după moartea episcopului Batthyány (+ 1798), pentru că Guberniul cerea o mai bună evidenţă a fondului de carte, găsim o descriere completă, realizată după norma vremii, de către bibliotecar la ediţia de la Brno[33]. Descrierea lui A. Cseresnyés şi

[30] Vezi *Catalogus incunabulorum […]*, A-28, p. 108-109, unde se face referire la o listă în care cronica ar fi ocupat numărul 16. Despre vânzarea de incunabule din fondul bibliotecii vezi şi A. Mârza, *Incunabulele bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia – date referitoare la cercetarea colecţiei –*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu», Series Historica, LXI/ 2022, p. 219-234.

[31] F.G. Farkas, *On the provenience*, p. 15 unde a analizat situaţia exemplarului G cu referire la ediţia de la Brno.

[32] Exemplarul nu se găseşte nici în cele trei volume care conţin listele cărţilor cumpărate de la cardinal (vezi *Cathalogus Bibliothecae Christ. Card. à Migazzi* – cota BB XI 13-15), nici în volumul întocmit apoi la cererea episcopului Batthyány, când biblioteca lui Migazzi a ajuns să fie depozitată la Sibiu (vezi *Elenchus librorum impressorum Christophori Cardinalis à Migazzi jussu Excellentissimi Domini Comitis et Episcopi Transylvaniae Ignatii Batthyani Cibibii factus Anno 1782* cota BB XI 26). Vezi şi *Fondul Migazzi. Surse documentare I. Catalogul cărţilor cardinalului Christophor Migazzi II. Indexul tipăriturilor migazziene,* ediţie prefaţată şi îngrijită de Ileana Dârja, Alba Iulia, 1998. Din fondul Migazzi provine o ediţie târzie de la Trnava din anul 1768. Vezi Fondul Migazzi […], p. 478: „Turoczi P. L. / Ungaria cum Regibus. Tyrnaviae. 1768. 4to”.

[33] A. Mârza, E. Mârza, *Personalităţi din jurul episcopului Ignác Batthyány: István Fangh, funcţionar şi colecţionar de carte*, „Terra Sebvs”, 9/2017, p. 216, nota 48; Il. Dârja, *Din istoria bibliotecii „Batthyaneum”. Etapa I: 1798-1826*, „Apulum”, XXXIV/1997, p. 350-351. *Catalogus primarum editionum,* realizat de „Manus Andreae Cseresnyés, viri eruditissimi, olim dum viveret, Bibliothecarii et Canonic Albensis”, f. 260r-261r: „Haec editio Turocziana operis procul omni dubio in Hungaria ipsa, ac

transcrierea însemnărilor realizată de P. Kulcsár ne oferă o imagine mai detaliată asupra exemplarului despre a cărui soartă nu se ştie nimic după ce a fost înstrăinat din fondul de carte.

Cel de-al doilea exemplar, cel de la Augsburg, a fost descris de bibliotecarul A. Cseresnyés în catalogul său. Chiar dacă acest instrument de lucru a fost întocmit în prima jumătate a secolului al XIX-lea, informaţiile pe care le-a furnizat despre tipograful cărţii Erhard Ratdolt sunt şi în zilele noastre acceptate[34]. Despre ediţie A. Cseresnyés vorbeşte în termeni elogioşi, dar subliniază că reprezentările regilor şi ale evenimentelor sunt de o calitate mai proastă, chiar dacă xilogravurile sunt în culori, însă îi lipsesc file (ar exista doar 150). Interesante sunt menţiunile bibliotecarului despre finanţatorul ediţiei, care a fost Theobald Feger, „civis […] et librarii Budensis", al cărui nume ar fi de fapt Fejer şi care, sub această formă este menţionat de bibliografie (P. Wallaszky, M. Denis). Aici bibliotecarul A. Cseresnyés totuşi greşeşte deoarece în lucrarea lui P. Wallaszky finanţatorul ediţiei apare sub numele de Feger[35]. Exemplarul de la Augsburg se înscrie în descrierea făcută de bibliotecarul

Transsilvania nostra hodie rarissima est, unde magno in pretio habenda et cimmelii instar adservanda, ea vero luculentissimo Gothico charactere quam nitide inchorta pura exscripta est, litterae majusculae initiales, pro quibus sat amplum est relictum spatium, voculae item reclamantes, numerique paginarum, quae latos habent margines, ubique deficiunt; ast foliorum signaturae in margine inferiori occurrunt, plures quoque figurae, quae regum Hungariae icones repraesentant in eadem reperiuntur, quae omnes rudi sane opificio ligno insculptae sunt. […] quibus auctoribus in hoc componendo opere usus fuerit, undeque profecerit, unde inmerito sane olim a Petro Lambecio in Cellensi Diario et Mathia Belio in prefatione Scriptoribus Rerum Hungaricarum a Schwandtnero editis praemissa Turoczius noster plagiatorum catalogo adscriptus fuit, sed ab hoc turpi plagii litterarii crimine egregie eundem vindicavit doctissimus Adam. Francisc. Kollár in subplementis ad Lambecii Commentariorum de Aug. Biblioth. Vind. librum I, pag. 679 et sequentibus. […] In marginibus exemplaris nostri integerrimi, optimique conservati **notulae quaedam** haud magni momenti ignota manu scriptae hinc inde occurrunt, sed et aliquot folia a bibliopego ad calcem voluminis adjecta habentur, quae continent **fragmenta quaedam partialia** Rerum Hungaricarum et Transsilvanicarum, et nonulla alia ad **jus et consuetudinem Saxonum Transsilvanorum** pertinentia, quae omnia ab antiquo exemplaris nostri possessore, et quidem Saxone, ut mihi videtur exarata fuere" (cota BB XI 486).

[34] *Catalogus primarum editionum*, f. 262r-263r: ca sursă pentru activitatea tipografică a lui E. Ratdolt, A. Cseresnyés oferă lucrarea *Annales Typographiae Augustanae […],* redactată de Georgius Guilielmus Zapf, unde se găsesc toate lucrările care au văzut lumina tiparului în oficina sa din Augsburg, dar şi din Veneţia. Totodată A. Cseresnyés, oferindu-l ca sursă pe Dávid Czwittinger, aminteşte de faptul că E. Ratdolt ar fi tipărit o ediţie din cronica lui Thurocz chiar în anul 1482, la Augsburg, continuând însă că ar fi greu de crezut existenţa acestei ediţii. În plus, Matej Bel, apoi Alexius/Elek Horányi ar fi adus în discuţie faptul că această cronică ar fi apărut la Veneţia în anul 1488, dar Cseresnyés notează că ediţia de Veneţia este necunoscută şi că greşeala a fost corectată în bibliografia epocii de Michael Denis, bibliotecarul şi directorul Bibliotecii Imperiale din Viena, care tratează ediţia de Augsburg, nu de Veneţia.

[35] *Catalogus primarum editionum*, f. 261r-262r. Vezi şi succinta descriere făcută de P. Kulcsár în *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae*, nr. 323, p. 64, unde la lipsurile amintite de A. Cseresnyés, noul redactor menţionează: „Defectuosum renovatumque […] Glossae marginales magna ex parte resectae sunt". Vezi *Conspectus Reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora delineatus* a Paullo Wallaszky, Posonii et Lipsiae, 1785, p. 104 (BCU Cluj cota 94873).

Cseresnyés: xilogravurile sunt parţial în culori, sunt în număr de 49. Exemplarul a fost restaurat, moment în care filele au fost îndreptate prin tăiere ceea ce a dus la distrugerea parţială a însemnărilor. Din păcate, exemplarul nu conţine însemnări de proprietate, ci doar glosele legate de text, care sunt numeroase. De fapt, niciunul din cele două exemplare de la Batthyaneum nu conţine însemnări de proprietate. Ca şi celelalte exemplare văzute în bibliotecile clujene, şi acest exemplar conţine cronica lui Rogerius. Spre deosebire de restul exemplarelor, cel de la Batthyaneum este colligat cu P. Callimachi Geminianensis, *Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi*, Augustae Vindelicorum, 1519. Interesantă este menţionarea localităţii de tipărire şi a tipografiei la finalul exemplarului, pe f. 56 v, ca şi în cazul incunabulelor, dovadă că încă în 1519 nu se încetăţeniseră principiile de introducere a acestor date pe foaia de titlu. Deci ne aflam încă într-o perioadă de tranziţie[36].

În concluzie, este posibil ca tipografii celor două ediţii împreună cu comanditarii lor să fi hotărât tipărirea şi a celei de a doua ediţii în acelaşi an 1488 datorită lipsei pe piaţă a unei istorii recente despre regatul Ungariei. De ce ediţia de la Brno include şi informaţiile despre cucerirea oraşelor Viena şi Wiener Neustadt de către regele Matia? Probabil pentru că ediţia tipărită în Moravia se adresa populaţiei aflată sub autoritatea regelui Matia, informaţiile fiind de actualitate, iar varianta de la Augsburg se adresa spaţiului german aflat în stăpânirea împăratului Frederic al III-lea, având alte priorităţi politice şi istorice. Subiectul a rămas de actualitate pe parcursul secolelor; cronica a cunoscut numeroase ediţii: amintim pe cea de la Frankfurt (1600), Trnava (1765), Viena (1746, 1766)[37].

Cercetarea primelor două ediţii ale *Cronicii* lui Johannes de Thurocz a permis aflarea traseului pe care acestea au pătruns în Transilvania şi a proprietarilor pe care le-au avut până în prezent. Însemnele de proprietate de pe incunabule pot oferi informaţii chiar despre primii posesori, sau, cum este cazul ediţiei de la Brno din fondul Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, despre membrii unei familii a căror naştere şi botez au fost consemnate, aşa cum era obiceiul, pe paginile cărţilor avute la dispoziţie. De obicei *Bibliile* erau cele care conţineau scurte arbore genealogice, însă, în cazul de faţă, *Chronica Hungarorum* a lui Johannes de Thurocz a fost aleasă în acest sens.

---

[36] P. Callimachi Geminianensis, *Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi*. Augustae Vindelicorum excusa, In officina Sigismundi Grim Medici, atque Marci Vuirsung, Anno virginei partus 1519 XXX Die Mens. Maij.

[37] *Rerum Hungaricarum scriptores varii historici et geographici*, Iacobus Bongarsius (ed.), Francofurti, Apud heredes Andreae Wecheli, Claudium Marnium, & Ioan. Aubrium, 1600, p. 1-177; *Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini*, vol. I, Ioannes Georgius Schwandtnerus (ed.), Vindobonae, Impensis Ioannis Pauli Kraus, 1746, p. 39-291; *Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini*, vol. 1, Ioannes Georgius Schwandtnerus (ed.), Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Jesu, 1765, p. 61-481; *Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini*, vol. 1, Ioannes Georgius Schwandtnerus (ed.), Vindobonae, Typis Joannis Thomae nob. De Trattner, 1766, p. 47-366.

Anexă

Biblioteca Batthyaneum, filială a Bibliotecii Naţionale a României

1.	Autor şi titlu	Thuróczy, Johannes: **Chronica Hungarorum**. 4º (155x201 mm); [155] f.
	Locul apariţiei	Augsburg
	Tipograf	Erhard Ratdolt, pro Theobaldo Feger
	Data apariţiei	1488. III. Non. Jun. [3.VI]
	Referinţe bibliografice	HC 15518; BMC II 381 (IB. 6663); Kulcsár 323; Mosora-Hanga p. 93/4; Schatz-Stoica T-65
	Aspect grafic	Tipar negru pe o coloană; 38 rânduri. Iniţiale xilogravate, ornamentate cu motive florale, de dimensiune de trei până la unsprezece rânduri; xilogravuri colorate parţial cu roşu, galben, verde (49): portrete de regi ai Ungariei, însemne heraldice, imagini de luptă etc.; marcă tipografică; manicule;
	Legătura	Modernă (sec. XVIII): coperţi de carton învelite cu piele maro; cotorul cu motive geometrice şi muzicale (ceva harfă): „CRONI. REGNI/ HUNGARIAE / A TUROTZ”.
	Însemnări	Numeroase însemnări marginale (sec. XVII-XVIII), în latină, parţial tăiate la final de rând în momentul restaurării; pe cotor: eticheta cu cota actuală: IV. 63 şi veche cotă C5 V 15; pe contragarda ant. int.: eticheta „Ex Incunabulis Bibliothecae Batthyanianae N. IV. 63”. Referinţe bibliografice de sec. XX: Szabó R. M. K. III.15, Hain 15518
	Provenienţa	Ignác Batthyány (?)
	Cota actuală	Inc. IV 63

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj

1.	Autor şi titlu	Thurocz, Johannes de, *Chronica Hungarorum*. 4º. (295x185 mm) [168] f. + 5 f. albe
	Locul apariţiei	Brno
	Tipograf	[Konrad Stahel et Mathias Preinlein]
	Data apariţiei	1488. III. 20
	Referinţe	HC* 15517; BMC III 815; Sajó-Soltész 3323; Kulcsár A-28; Mosora-Hanga 81; Schatz-Stoica T-64
	Aspect grafic	Tipar negru pe o coloană; 36 rânduri; spaţii pentru iniţiale de dimensiunea a două până la nouă rânduri; de la f. 75v.-78v., de ex., se găsesc iniţiale roşii; xilogravuri alb-negru (42).
	Legătura	Restaurată în piele maro, decorată la rece cu motive geometrice şi florale, cu 2 încuietori, 1 funcţională; cotor cu 4 nervuri; capitalband.
	Însemnări	- de proprietate: „Hic liber est generosi Dni Nicolaj Kovaczicz de Buzin 1670 11 Novembris” (garda falsă). - diferite însemnări de sec. XVI-XVII legate de text: de ex. f. 38v. „Aba rex occiditur”, f. 45r. „Rex Andreas capitur et moritur”, f. 47r. „Rex Salamon et dux Geisa fecerunt in constructione monasterii Atha palatini quid in honore S. Jakobi aedificaverat”, f. 110r. „Turcae ex Asia in Europam migrarunt”, f. 115r. „Anno Domini 1671 9 Martij”, f. 135v: „ex Szent Demeter S. G.”, f. 139r. „Urbs Constantinopolitana a Turcis vi capitur 1453 20 Maj” etc.; imag. 351 ed. Online pe site-ul BCU: „1696. Die 3tia Novembris estvé született Miklós S. Téophilus[nak] napiján, ezek alatt a jegíjek alátt □ [...], az az Vizönt. Jegy alatt; 1697. Die 23 Xmbris estvé született Jóseph S.

		Dágób: napíján. Ezek alatt a jegyek alátt Δ, ○ és a Bika jegij alatt; 1699. Die 9mar Júnij született Ersébeth, az az pünkösd harmad napiján. S. Gebhard napiján az rák[nak]k jegye alatt. Ennek kereszt apija patér maga az ki keresztelté, köszvényesj parókhjaban lakó patér Imbré Ur. Kereszt Anija pedigh Páldinij Ianosné Rácz Márja Asszony; per Jósephet patér Csik Szent Mártoni keresztelté ugijan magá is kereszt apija ő k[e]g[e]l[m]e patér Marton Ur, úgiján kereszt apija Kozmássi paróchiában Lakó pater Lákátos Ur. Ké/reszt anija pédig Csík Sz[ent] Simoni Cirjék Iánosné asszonyom. Keresztelték pedig Csík Sz[ent] Mártonbor az Mihálij Dëak Ur házánál dé Miklóst S. Ersébethet Magijar Sakodon. Miklós[nak] pedig kereszt apija Mikházij Kalastromban Lakó patér János ur, ugijan maga ő k[e]g[e]l[m]e keresztelté, kereszt anija pedig fen megh írtt paldinij Janosné Asszony". - diferite epitafe şi maxime pe filele albe de la sfârşit: de ex. „Nemo illum amat qui semper da mihi clamat", „[…] deus meus voluntatem ubi non inuerit facultatem", „Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus / Et sine fronde frutex et sine crine caput", „Quid tibi tandem scelerate queris / Quid falax homo quid requiris / Immemor qua te pyetate Christus / Querat Amen"; f. 168r „Epithaphium regale Bele / Aspire … chorra tres cingavit virginis aram / Rex, dux, regina quibus assint gaudia trina / Et sequitur dominum, licuit tria dn[…] viguit rex Bela potestas / Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas. / Petrus Torjaj 2 … Augusti anno Salutis; f. 168v „Hic iacet in tepido humi, miserabili wmbra et vita carente iacet in eo corpus", „[…] deus intus voluntatem ubi non invenit facultatem". - diferite *probatio calami* pe filele albe de la sfârşit.
	Proveniența	Erdélyi Múzeum Könyvtára
	Cota	BMV 11
2.	Autor şi titlu	Thurocz, Johannes de, *Chronica Hungarorum*. 4°. (235x170 mm) [171] f.
	Locul apariţiei	Augsburg
	Tipograf	Erhardus Ratdolt pro Theobaldo Feger
	Data apariţiei	1488, III. Non. Jun. [3 Jun.]
	Referinţe	HC* 15518; BMC II 318; Sajó-Soltész 3324; Kulcsár 323; Mosora-Hanga p. 93/4; Schatz-Stoica T-65
	Aspect grafic	Tipar negru pe o coloană; 38 rânduri; iniţiale xilogravate cu motive florale de dimensiunea a trei până la 11 rânduri; iniţiale negre, simple de ex. de la f.95r-97v; xilogravuri alb-negru (66) + 1 tot alb-negru (*Carmen miserabile*); marcă tipografică;
	Legătura	Restaurată în piele maro, decorată la rece cu motive geometrice şi florale, cu 1 încuietoare; capitalband; cotor de piele maro deschis, cu trei nervuri.
	Însemnări	- forzaţul ant: „Cronica Hungarorum" (sec. XV-XVI); - de proprietate sec. XV-XVI: f. 2r „Sum religiosorum fratrum in Rottenbucek sau Rotterbucek"; pe contragarda posterioară: „Urbanus Propst und Erzdiacon zu Rayttenpuch"; contragarda anterioară: ex libris-ul BCU Cluj. - diferite însemnări cu cerneală roşie de sec. XVI legate de text: de ex. f. 16r „ex Straßburg sic dicta", f. 17r „NB conflictum acerrimum", f. 18v „NB Sanctus Nicalius episcopus Remensis cum sorore Eutropia virgine", f. 19v „NB De sancta societate Ursularum et Martirum", f. 23v „Attilae regis obitus"; manicule; - diferite desene în creion grafic: f. 172r reprezentând un vultur, linx, porc şi un drac cu însemnarea „Nos aper auditu, lynx visu, simia gustu, vultur odoratu, precellit aranea tactu".
	Proveniența	Erdélyi Muzeum Könyvtára
	Cota	BMV 10

Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj[38]

1.	Autor şi titlu	Thuróczy, Johannes: **Chronica Hungarorum**. 2º (307x203 mm); [168] ff. Lipsă ff. 1 şi 124.
	Locul apariţiei	Brno
	Tipograf	[Konrad Stahel et Matthias Preinlein]
	Data apariţiei	20.III.1488
	Referinţe bibliografice	HC 15517; BMC III 815 (IB. 51705); Kulcsár A-28; Mosora-Hanga 81; Schatz-Stoica T-64
	Aspect grafic	Tipar negru pe o coloană; 36 rânduri; spaţii pentru iniţiale; xilogravuri colorate cu roşu, galben şi verde (40).
	Legătura	Contemporană, deteriorată: se păstrează doar tăblia posterioară de lemn, învelită în piele decorată la rece cu motive geometrice şi florale; cotor deteriorat cu trei nervuri.
	Însemnări	F. 2r (sec. XVIII): „Ecclesiae Univ(ersitatis) Cla(udiopoli)"; note marginale, limba latină (sec. XVI); f. 168r-v, însemnări în limbile maghiară şi latină (sec. XVI); f. 168v.: probatio calami sub forma „Ioannes Brassay" (de mai multe ori).
	Proveniență	Biblioteca Colegiului unitarian din Cluj
	Cota actuală	Inc. 108
2.	Autor şi titlu	Thuróczy, Johannes: **Chronica Hungarorum**. 4º (207x153); [174] f. Lipsă ff. 1-5 (înlocuite cu 8 file manuscrise, moderne), 83, 90, 102, 103, 140, 141, 146-151, 155, 156, 164, 174.
	Locul apariţiei	Augsburg
	Tipograf	Erhard Ratdolt, pro Theobaldo Feger
	Data apariţiei	1488. III. Non. Jun. [3.VI]
	Referinţe bibliografice	HC 15518; BMC II 381 (IB. 6663); Kulcsár 323; Mosora-Hanga p. 93/4; Schatz-Stoica T-65
	Aspect grafic	Tipar negru pe o coloană; 38 rânduri. Iniţiale xilogravate, ornamentate cu motive florale; xilogravuri alb-negru (63): portrete de regi ai Ungariei, însemne heraldice, imagini de luptă etc.; marcă tipografică;
	Legătura	Modernă (sec. XIX): coperţi de carton învelite cu piele maro la colţuri şi cotor.
	Însemnări	Forzaţ fals ant.: „Ludovici Pákei 1828". Numeroase însemnări marginale (sec. XVI), în latină şi maghiară, dar şi însemnări cu caracter istoric (de ex. f. 161v: „Natus est filius Joannis regis Hungarie, Bude anno 1540. Mortuus est Joannes rex in Zassebes, anno eodem anno 1540. Isabella regina repulsa est de regno unacum filio suo Joanne versus Cassoviam anno 1551"; etc.).
	Proveniență	Biblioteca Colegiului unitarian din Cluj
	Cota actuală	Inc. 99

[38] Descrierile bibliologice ale incunabulelor de la BAR Cluj mi-au fost oferite de dr. Bogdan Crăciun căruia îi mulţumesc şi pe această cale.